

JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 15.07.2021
Published /Yayınlanma 27.09.2021
Article Type/Makale Türü Research Article

Citation/Alıntı: Ekmekçi Aşan, G. (2021). Türk dilinin tarihi gelişimi içinde bildirme ekinin (+Dİr/+DUr) yapısal ve anlamsal işlevleri. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(74), 2440-2457.
<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2684>

Dr. Güneş EKMEKÇİ AŞAN

<https://orcid.org/0000-0002-3397-6152>

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, Trabzon/ TÜRKİYE

TÜRK DİLİNİN TARİHİ GELİŞİMİ İÇİNDE BİLDİRME EKİNİN (+Dİr/+DUr) YAPISAL VE ANLAMSAL İŞLEVLERİ

THE STRUCTURAL AND SEMANTICAL FUNCTIONS OF THE DECLARATION SUPPLEMENT (+Dİr/+DUR) IN THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE TURKISH LANGUAGE

Issue/Sayı: 74

Volume/Cilt: 8

jshsr.org

ISSN: 2459-1149

ÖZET

Ek-fiilin geniş zamanının 3. kişi bildirme eki olarak kullanılan +Dİr /+DUr eki, tur- fiilinin geniş zaman çekiminin eklenmesiyle ortaya çıkmış olan bir yapıdır. Bu yapı dönemsel olarak anlam ve yapı farklılıkları göstermiştir. Bu makalede Eski Türkçe döneminden başlayarak günümüz Türkiye Türkçesine kadar +Dİr/+DUr ekinin yapısal olarak gelişiminin yanı sıra anlamsal olarak cümleye kattığı değişiklikler üzerinde durulmuştur. Eklerin bu dönemdeki yapısal ve anlamsal işlevleri hakkında bilgi verilirken alt başlıklar halinde detaylandırılmaya çalışılmıştır. Farklı yüzyıllara ait değişik eserlerden alınan örneklerle, özellikle anlamsal fonksiyon ön plana çıkartılmak suretiyle inceleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: +Dİr/+DUr eki (bildirme eki), yardımcı fiil, Türk dilinin tarihi dönemleri, yapı, işlev ve anlam.

ABSTRACT

The +Dİr/+DUr attachment, which is used as the 3rd person notification attachment of the wide time of the verb tur-, is a structure that is created by the addition of the wide time shot of the verb. This structure has periodically shown differences in meaning and structure. In this article, the structural development of the +Dİr/+DUr supplement, starting from the Old Turkish period to today's Turkish, as well as the changes it semantically adds to the sentence will be emphasized. While providing information was given about the structural and semantic functions of the annexes in this period, detailed information was tried to be given in subheadings. With examples taken from different works from different centuries, an especially semantic function was examined by bringing to the fore.

Keywords: +Dİr/+DUr suffixes (copular), auxiliary verb, historical periods of Turkish language, structure, function and meaning.

1. GİRİŞ

Türkçenin en eski dönemlerinden günümüze kadar kullanılagelen +Dİr/+DUr bildirme eki Türk dilinin tarihi seyri içinde yapısal ve anlamsal birtakım değişimlere uğramıştır. Çalışmamızda bu değişim iki yönüyle ele alınacaktır. Bunlardan ilki +Dİr/+DUr bildirme ekinin, tarihsel süreç içindeki yapısal değişimleri, ikincisi ise geçmişten bugüne kadar ki anlamsal değişimleridir.

Bu ekle ilgili olarak değişik tanım ve tasnifler mevcuttur. Zeynep Korkmaz, ek-fiil başlığı altında bu konuya değinmiştir. Korkmaz, “ek- fiil (Almanca: Verbum Substantivum, kopula verbum prädikativum; Fransızca: verbe substantinif, verbe copule, verbe predicatif; İngilizce: Substantive verb, predikative verb, verb of predication; Osmanlıca: cevher fiili) eski Türkçede *er-> ir-> i-* biçiminde eklenmesinden oluşan, ad soylu kelimelerin yüklem olarak kullanılmasını sağlayan ve birleşik fiil çekimlerinde de

görev alan fiil olduğunu, şahıslara göre çekiminde +*Im/+Um*, +*sin/+sUn*, +*si-niz/+sU-nUz*, *DIrLAr/DUrlAr* şekline girdiğini belirttikten sonra , ek- fiilin 3.şahıs teklik ve çokluk çekiminde eski bir *tur-* yardımcı fiilin ekleşmesinden oluşan +*DIr* bildirme eki kullanıldığını ifade etmiştir (2010: 81).

Diğer bir tanım ise Berke Vardar'a aittir. Vardar, koşaç (Alm.kopula, Fr. Copule, İng.copula), olarak tanımladığı bu yapının, yüklemi özneye bağlayan öge olduğunu, Türkçede ekeylemin üçüncü kişi eki -*DIr*, koşaç (bildirme koşacı) olarak kullanıldığını ve değil biçim birimi, olumsuzluk koşacıdır şeklinde ifade etmiştir (1998: 144).

Muharrem Ergin, bildirme eklerinin, birleştikleri ismin şimdiki zamanda fiil olarak ortaya çıktığını, çıkmaya devam ettiğini; ismin şimdiki zamanda olmakta bulunduğunu bildirdiğini ve haber verdiklerini vurgulamıştır. İsim fiilin geniş zaman kipi ekleşirken fiil kökü ile şekil ve zaman eklerinin düştüğünü, geriye şahıs ekleri kaldığını; fakat bu şahıs eklerinin düşen kök, şekil ve zaman ekinin mânâ ve fonksiyonunu üzerine aldığı, böylece yapı bakımından aynı kalmakla beraber, fonksiyon bakımından asıl şahıs eklerinden farklı bir hüviyet kazandığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra, +*DIr/+DUr* ekinin aslında isimlere getirilen bir ek olarak önce partisiplerin sonunda kullanıldığını ve fiil çekimlerine oradan geçtiğini ifade etmiştir. Bunda da önce partisip eki iken sonradan fiil çekim eki durumuna da geçen hem fiil çekim eki hem partisip eki olan eklerin rolü olduğunu ve +*DIr/+DUr* eki fiil çekimlerine bu yolla geçtiğini, *durur < turur*'dan gelen +*DIr/+DUr* ekinin önünde fiil şekilleri aslında bu şekilde isim sayıldığını, isim durumunda bulunduğunu; sonradan çekimli fiil haline geçince +*DIr/+DUr* ekinin fiil çekimine karışmış olduğunu ifade ederek bu konuyla ilgili en kapsamlı bir bilgi sunmuştur (1997: 315).

“Eski Türkçede birleşik fiil yapısıyla görülen *agir turur* “ağırdır” gibi örneklerdeki *durur* bağlı morfemi (tur-ur) bildirme işlevi taşır. Nitekim dil tarihi içinde *durur > -dur > -dir > -tir; -di > -d > -t* biçiminde ekleşip ses ve şekilce yıpranan morfem geniş zaman bildirme ekidir. Böylece “1. bulunmak, var olmak; 2. yaşamak; 3. kalkmak; 4. durmak, ayakta durmak; 5. hareketsiz kalmak, stop etmek” anlamlarına ulaşan *tur-* fiili, “bulunmak, var olmak” anlamı üzerinden ana yardımcı fiilin geniş zaman çekimine katılmış ve biçimce donuklaşan yeni bir eke yol açmıştır.” (Öner, 2016: 9).

2. ESKİ TÜRKÇEDE KULLANIM ŞEKLİ

Türkçenin tarihsel gelişimi boyunca en çok kullanılan yapılardan biri olan +*DIr/+DUr* bildirme ekinin temeli Eski Türkçe döneminden itibaren atılmaya başlanmıştır. Anlamsal ve yapısal olarak değişik işlevlerde kullanılan bu yapının Eski Türkçede ortaya çıkışını ve kullanım şeklini Ergin, şu şekilde tanımlamıştır:

“İ- fiili Eski Türkçede er- şeklinde idi. Normal bir yardımcı fiil olan ve bütün kipleri bulunan er- fiilin Batı Türkçesine geçerken r'si düşmüş, e-i değişmesi ile vokali de değişerek i- şekli ortaya çıkmıştır. Eski Türkçede ekleşme oluşmuş ve bazen *erür* düşerek men men (benim), sen sen (sensin), ol ol (odur) gibi şekiller ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ana yardımcı fiil önce er- iken daha sonra tur- yardımcı fiili de kullanılmaya başlanmıştır. Eski Türkçede üçüncü şahısların *durur*, *tururlar* yardımcı fiili aynı fonksiyonla Batı Türkçesine geçerek bildirme üçüncü şahısların temelini teşkil etmiştir” (1997: 316).

2.1. Köktürkçe Dönemi

2.1.1. Ad ve Ad Soylu Sözcükleri Yüklemleştirme Göreviyle +*DIr/+DUr* Bildirme Eki

Köktürkçe döneminde kullanım örneği bulunmayan bu yapıyla ilgili Ercilasun, şu bilgilere yer verir:

“Köktürkçede isim cümlesi iki şekilde kurulur. Bunlardan ilki cümlelerin sonuna doğrudan doğruya isim soylu bir kelime getirilerek: İkincisi ise er- fiili ile. Türkiye Türkçesindeki *i- fiili*, er-’den çıkmıştır. Bugün olduğu gibi Köktürkçede de isimleri yüklem haline getirmek için aynı fiil kullanılırdı. Bilinen geçmiş zaman için *erti* (*idi*), öğrenilen geçmiş zaman için *ermiş* (*imiş*), geniş zaman için *erür* (*-dir*) kullanılır.” (2008: 187). Bu dönemde, ad soylu sözcükleri geniş zamanda yüklemleştirmek için *erür* kullanılmıştır. Tespit ettiğimiz örnekte anlamsal olarak *kesinlik* ifadesi katmaktadır:

Beniñ bodunum anta erür. “Benim milletim oradadır.” (Özçelik, 2010: 99).

2.1.2. Fiil Çekimlerinde +Dİr/+DUr Bildirme Ekinin Kullanımı

Orhun metinlerinde *tur-* fiili yardımcı fiil olarak yer almamıştır. Gabain'nin, *Eski Türkçenin Grameri* adlı eserinde verilen örneklerin yardımcı fiil vazifesinde kullanılan *-tur* olduğu ve bu örneklerin Uygur Dönemine ait eserlerden alındığını görmek mümkündür (2007: 88)

2.2. Uygurca Dönemi

2.2.1. Ad ve Ad Soylu Sözcükleri Yükleme Göreviyle +Dİr/+DUr Bildirme Eki

Bu dönemde *tur-* fiili nadir de olsa kullanılmaya başlanmıştır. Bu konu hakkında Arat, *er-* ve *bol-* fiilleri gibi yardımcı fiiller kadar yaygın olmasa da *tur-* fiilinin de görülmeye başlandığını ifade eder (Arat, 1986: 112) Bu dönemde *tur-* yardımcı fiil olarak değişik anlamlarda kullanılmıştır: *Mevcut olmak* anlamı katmak için kullanılan aşağıdaki örnekte *isim+turur* yapısıyla kullanılmıştır:

Tengri kolu telim turur. “Tanrının eli çoktur.” (Arat, 1986: 112).

Aşağıda yer alan örneklerde ise değişik anlamsal işlevleriyle kullanılmıştır.

Soru anlamını pekiştirmek için kullanılır:

Naçükin tur-ur munitag. “Niçin böyledir?” (Gabain, 2007: 88)

Kesinlik anlamı katmak için kullanılır:

Sansar uçü tüpükginçe pek menggü turur

“Samsara'nın ucu sona erinceye kadar, sağlam ebedi durur.”

Yarmayın tiser-sen yasgak turur/aşayın tiser-sen idiz turur. “Tırmanmak istersen düzdür; aşmak istersen yüksektir. (Arat, 1986: 72)

Bir ada ol erür. “Bir tehlike şudur.” (Ercilasun, 2008: 249)

2.2.2. Fiil Çekimlerinde +Dİr/+DUr Bildirme Ekinin Kullanımı

Fiil çekiminde kullanımıyla ilgili olarak Gabain eserinde, *tur-* fiilinin istiareli yani (bazı birleşik zamanların) teşkili noktasında *er-* ve *bol-* fiilinden daha az olmakla beraber kullanıldığını belirtmiştir (2007: 88). Tespit ettiğimiz örnekte *ihtimali kuvvetlendirme* için *-mİş+tur-ur* yapısıyla kullanılmıştır.

Tüşmüş tur-ur-lar. “Düşmüşler.” (Gabain 2007: 88)

2.2.3. Birleşik Fiillerde Kullanımı

Değişik anlamsal işlevleriyle kullanılan bu yapı, tasvir fiili olarak bir hareketin sürekliliğini ifade etmek için *(y)U+tur-* ve *Ip+tur-* yapısıyla kullanılmıştır:

Alta-yu tur- “aldatıp durmak, aldatmayı adet haline getirmek” (Gabain, 2007: 91) Uygurcada belli hareket ve durgunluk bildiren fiiller *-p* zarf fiili ile birleşirler. *Küzät-ip tur-* “gözetip durmak, sürekli korumak”; *tur-* “durmak”. Ança *sözlüyü turur* arkân, anıj arasınta çştami iligkâ yakın..... ün yanķu tåg äşitildi. “Böyle konuşup durur iken, hükümdar Castana'ya yakın yankıya benzer bir ses işitildi.” (Gabain, 2007: 120). Tespit ettiğimiz diğer örneklerde ise anlamsal olarak aşağıda yer alan ifadeleri karşılamak için ilgili yapı kuruluşlarıyla kullanılmıştır:

Gelecek zaman ifadesi katmak için kullanılır [-gAli tur-]

Kir-gäli tur-: “Girmeye niyet etmek, girecek olmak”

Öl-gäli tur-: “Ölmek üzere olmak” (Gabain, 2007: 91).

Ör-ü +tur yapısı ile “ayağa kalkmak” anlamıyla bir deyim oluşturulmuştur:

Tört maharaç tanriler ör-ü turdular ornundan. “Dört maharaca tanrısı yerlerinden kalktılar” (Mutlu, 2007: 104).

3. KARAHANLI TÜRKÇESİ DÖNEMİNDE KULLANIM ŞEKLİ

3.1. Ad ve Ad Soylu Sözcükleri Yüklemleştirme Göreviyle +DİR /+DUR Bildirme Eki

Bu dönemde isimlerle birlikte bildirme işlevi hüviyetinde kullanılmıştır. Hacıeminoğlu, Karahanlı Dönemi metinlerinde, tur- fiili geniş zamanda çekimlenmiş biçimiyle (turur), isim cümlelerinde yüklem görevi taşıdığını; yani isim soylu yüklemi zamana ve şahsa bağlayarak bildirme işlevi gördüğünü belirtir (2008: 201).

Divânü Lügâti't-Türk'te ise *turur* iki ayrı başlık altında incelenmiştir. Geçmiş zaman çekimli biçimi eylemli olmayan bir geniş zaman eylemi olduğu belirtilip “o, (herhangi bir şey) +dir” anlamına geldiği vurgulanmıştır. Diğer bir madde de ise; geniş zaman çekiminde bir eylem olduğu vurgulanmış ve geçmiş zaman çekimi ve eylemliliğin olmadığını, bu sözcüğün adı, anılan şeyin o andaki durumunu ve konumunu işaret ettiği belirtilip aşağıdaki örneklere yer verilmiştir:

Ol ewde turur. O şu an evdedir- bu “Şu an evde ayakta durduğu” anlamına gelmez. *Er sökel turur.* Adam (şu an) hastadır- bu “adamın ayakta durduğu” anlamına gelmez (Erdi ve Yurteser, 2005: 595). Tespit ettiğimiz birkaç örnekte yapısal ve anlamsal olarak diğer kullanım şekilleri şöyledir:

Kesinlik anlamı katmak için kullanılır [isim+tur-ur]

Aş içgü turur tiriglik otu.

“Yaşamın ilacı yiyecek ve içecektir.” (Arat, 2007: 246).

Ağırlık ucuzluk bayattın turur.

“Bir şeyin değerini ölçmek, değerli kılmak Tanrıdandır.” (Arat, 2007: 378)

Ol atçı turur kör ol atalıklarığı

Atasız kılıklı ay kılkı arığı

“Ey temiz kalpli insan! Evlatları babasız bırakan bu atlıdır.” (Arat, 2007: 600)

Bu bögde biçek kim eligde turur

Bıçıklı kesikli turur ay unur.

“Ey becerikli insan! Elimdeki bu bıçak, biçen ve kesen bir alettir.” (Arat, 2007: 98)

Pekiştirme anlamı katmak için kullanılır:

Bu yanglıg turur bu ajun öngdüsi

Yayıg dünya devlet çavıkar küsi

“Dünyanın âdeti böyledir; döneş dünya ve devletin adı böyle çıkmıştır.” (Arat, 2007: 316)

Aâız til bezeki köni söz turur

Köni sözle sözni tilişi beze

“Ağzın ve dilin ziyneti doğru sözdür

Sözü doğru söyle, dilini söyle” (Arat, 1951: 52)

3.2. Fiil Çekimlerinde +DİR/ DUR Bildirme Ekinin Kullanımı

Ercilasun'a göre, Kutadgu Bilig'de fiil çekim eklerine de bildirme ekleri eklenmekte, *-miş* ekli duyulan geçmiş zaman ve *gU* ekli gelecek zaman *turur* bildirme ekiyle ifadeye kuvvetlendirme ve kesinlik katmaktadır (1984: 129). Tespit ettiğimiz örneklerde yapısal ve anlamsal olarak kullanım örnekleri şöyledir:

Gelecekte oluşacak bir eyleme kesinlik anlamı katmak için kullanılır [-gu + turur-]

Törümüş neng erse yokal gu turur

“Yoktan var olan her şey tekrar yok olacaktır.” (Arat, 2007: 85).

Pekiştirme anlamı katmak için kullanılır [-miş+turur]

Anunmuş turur bu ölüm tutgalı

“Bu ölüm seni yakalamak üzere hazırlanmış bulunmaktadır.” (Arat, 2007: 378).

İhtimal anlamı katmak için kullanılır [-up+tur-]

Serip sinde razın sinip turmasa

“Sırrın kendinde sabırla saklanmamışsa” (Arat, 1997: 54)

3.3. Birleşik Fiillerde Kullanımı

Bu dönemde *tur-* fiili bildirme işlevinden çok, genellikle zarf fiille genişletilmiş yapılara gelerek birleşik fiil oluşturur. *İsim + fiil* şeklinde bulunan birleşik fiillerde *tur-* fiili isme gelerek değişik anlamlarda birleşik fiiller kurmuştur.

İçinde bulunulan durumu ifade etme anlamı katmak için kullanılır:

Bek tur-: “yerinde sağlam durmak”

Çik tur-: “aşık oyununda aşık yan yatınca çukur tarafı yukarı gelmek”

Mük tur-: “rükû eder gibi durmak”

Tek tur-: “susmak”

Ting tur-: “dik durmak”

Fiil + Zarf-Fiil şeklinde kurulan birleşik fiiller ile süreklilik anlamı katmak için kullanılmıştır:

Bak-a tur-: “baka durmak”

Bir-ü tur-: “vermekte devam etmek”

Bök-e tur-: “bükülmek, eğilmek”

Kak-a tur-: “dürte durmak, döğe dur-”

Sög-e tur-: “sövmeye devam etmek”

Sök-e tur-: “diz üstü oturmak” (Hacıeminoğlu, 2008: 180-181)

Ak-a tur-: “akmaya devam etmek” (Argunşah ve Yüksekaya Sağol, 2012: 85)

4. HAREZM TÜRKÇESİ DÖNEMİNDE KULLANIM ŞEKLİ

4.1. Ad ve Ad Soylu Sözcükleri Yüklemeleme Göreviyle +Dİr/+DÜr Bildirme Eki

Bu dönemde kullanım sahası genişleyen bildirme eki, *isim+turur* yapısıyla değişik anlamsal işlevleri karşılamak için kullanılmıştır. Tespit ettiğimiz bazı örnekler şu şekildedir:

Kesinlik anlamı katmak için kullanılır [isim+turur]

Ol şehri turur, on eki min dervâzesi bar.

İdi ‘azze ve celledin turur

Yana kördi öylernin endekleri bir biridin edizrek ermes, barçası ben turur (Ata, 2007: 309-310).

Tasdik anlamı katmak için kullanılır:

Ol muhammed mü, kim cümle halayıkka meb’us turur? Eri, ol turur. “Yaratılmışa mebus olan o Muhammed midir? Evet odur.” (Eckmann, 1996: 35)

Pekiştirme anlamı katmak için kullanılır:

Bu kuş atı ne turur? “Bu kuşun adı nedir?” (Argunşah ve Yüksekaya Sağol, 2012: 211). Bu örnekte soru anlamını pekiştirme işlevinde kullanılmıştır.

4.2. Fiil Çekimlerinde +Dİr/+DÜr Bildirme Ekinin Kullanımı

Zaman kipleriyle beraber kullanılan bildirme eki değişik anlamsal işlevleri karşılamak üzere kullanılmıştır. *gu+iyelik ekleri+turur* yapısıyla gelecek zaman kipi oluşmuştur ve bu yapı da cümleye beklenti anlamı katmıştır.

Teklik 1. kişi: -*gum turur*

ûlâum turur, öldürgüm turur

Teklik 2. kişi: -*gun*

bolâun

Teklik 3. kişi: -*gu(sI) (turur)*

sorulâu turur ? (Argunşah ve Yüksekaya Sağol, 2012: 220)

Algum turur (alacağım)

Algun turur

Algusı turur

Algumuz turur

Algunuz turur

Alguları turur (Ercilasun, 2008: 399)

Aynı yapı *kesinlik* anlamı katmak için de kullanılmıştır. *Anın kargısı bolgusı turur*. “Onun bedduası yerine gelecektir.” (Eckmann, 1996: 30). -(X)p *tur-ur* yapısı ile geçmiş zaman kipi oluşmuştur:

Alıp turur men (aldım, almışım)

Alıp turur sen

Alıp turur miz

Alıp turur siz

Alıp tururlar (Ercilasun, 2008: 399)

Bu yapının yer aldığı aşağıdaki örneklerde kesinlik anlamı katmak için kullanıldığı tespit edilmiştir:

Munı urmagıl, bu musulmân bolup turur (NF-110).

Bu mal tavarnı Hak te'âlâ berip turur erdi (NF-143).

Arşını Tanrı ta'âlâ kızıl yakuttın yaratıp turur. “Tanrı ta'âlâ arşı kızıl yakuttan yaratmıştır.” (Eckmann, 1996: 34)

Diğer bir çekimli şekil ise, *zarf fiil+turur* (daha sonra bu olmadan da) +şahıs zamirinin yan yana gelmesiyle teşkil eder. Bu yapı şimdiki zamanın ifadesi olarak yer alır:

-a(-u,-yu) *turur*+şahıs zamiri:

Bara turur men (gidiyorum, gitmekteyim)

Bara turur sen

Bara turur

Bara turur miz

Bara turur siz

Bara tururlar (Eckmann, 1996: 33)

“-tur” fiilinin -p zarf-fiil ve şahıs zamirleri ile belirli geçmiş zaman anlamında kullanımı da bu dönem metinlerinde yaygındır. Eckmann tarafından verilen örneklerde geçmişte yapılmış olan ve neticeleri devam etmekte olan tamamlanmamış eylemlerin anlamını pekiştirmede kullanılmıştır:

Ekki tewâ satgın alıp turur män, biriñä siz mingäy siz. “İki deve satın aldım (almışım), birine siz bineceksiniz (binin)” Bu örnekte ise kesinlik anlamı katmak için kullanılmıştır: *'arşını Tanrı ta'ÂLÂ üzül yaúttın yaratıp turur*. “Tanrı taâlâ arşı kızıl yakuttan yarattı.” (1996: 34).

Bu dönemde -Up+tur yapısı, hâlâ devam etmekte olan (süreklilik) eylemlerin ifadesinde kullanılmıştır. *PäygÂmbar ewinä kirdi, baúar, bir øa'ifa olturup turur*. “Peygamber evine girdi, bakar (baktı) ki bir kadın oturmaktadır.” *Úamuâları sana küdüp tururlar*. “Hepsi seni beklemektedirler.”

Diğer bir yapı olan *-p turur erdim* ise belirli geçmiş zamanın hikâyesi görevinde kullanılmıştır *San'a atlıg el bar erdi, ol elke Ebrehe atlıg kişini beg kılıp turur erdi*. “San’a adlı bir memleket vardı, Ebrehe adlı bir adamı memlekete bey yapmıştı.” (Eckmann, 1996: 34).

4.3. Birleşik Fiillerde Kullanımı

Eckmann, eylemin bir anlık oluşu veya devamlılığını bildiren birleşik fiiller oluşturmak için kullanıldığını belirtmiştir. *Öz işindä bir anca saınu turdı*. “Öz işini birazcık düşündü.” (1996: 25) örneğine yer vermiştir. Bu dönemde bir fiil unsuru ile bir yardımcı fiilden oluşan bazı birleşik fiillerde süreklilik anlamı katmak için kullanılmıştır. Aşağıda yer alan örneklerde bunu görmek mümkündür.

alıp tur-: alıp durmak

Hüseynni ağırtağıl saña kelmişte öz ornunda olturtgıl, mal kolsa bergil, bu kamug olarnıñ hakkı turur, yolsuz alıp turur-men, tedi (244re/11KE) (Arı, 2010: 180).

köre tur-: göredurmak

Eger sen anı körmeseñ, ol bâri seni şeksiz köre turur, tęp bilmesey, tedi (428-4NF) (Arı, 2010: 180).

Saqlayu tur-: saklayadurmak

Hemîşe fikriñ bu bolsa kim meni (428) (1) *Haq te ‘âlâ köre turur, tęp.....*(428-1NF) (Arı, 2010: 182).

5. KIPÇAK TÜRKÇESİ DÖNEMİNDE KULLANIM ŞEKLİ

Oldukça işlevsel bir yapıya sahip olan *-tur* fiilinin Kıpçak Türkçesi dönemindeki kullanım sahasıyla ilgili olarak Karamanlıoğlu, *Kıpçak Türkçesi Grameri* adlı eserinde şu ifadelerle yer verir:

“tur-” fiili Kıpçakçada, 1. “durmak” anlamında müstakil olarak fiil durumunda, 2. bazı isimlerle birlikte yeni bir fiil teşkilinde, 3. isim cümlelerinde bildirici durumunda, 4. yardımcı fiil durumunda bulunmaktadır. Yardımcı fiil olarak da kullanılışı çeşitlidir, *-a*; *-p* zarf-fiillerinden sonra yeni bir fiil teşkil ettiği gibi ayrıca şimdiki ve geçmiş zaman kiplerinde zaman ifadesinde de kullanılmaktadır.” (1994: 149).

Küçük, ekin kullanım işlevleriyle ilgili şu tanımlarda bulunur (2010: 66):

“tur-” Kıpçak sahası metinlerinde yardımcı fiil ve tasvir fiili kullanımı yanında, hece yutulması sonucu eklenerek *-ptur-men~sen~siz*.ve *-a tur-men~sen~biz* biçimlerinde şimdiki zaman ve geçmiş zaman kiplerini karşılamak üzere, fiil zaman çekimi görevi de üstlenmiştir. Kıpçakça eserlerde cümle bağlayıcı olarak “turur” biçimi yanında daha çok enklitik olarak *-tIr* ve *-dIr* biçimlerinde bildirme işlevinde kullanımı, Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerindeki kullanımıyla paralellik gösterir. Denilebilir ki, *tur-* fiilinin enklitik olarak kullanımı, Atabetü’l-Hakayık’taki “koyuptur” örneği hariç tutulursa, ilk defa Kıpçak Türkçesi metinlerinde ortaya çıkmıştır. Ancak bu metinlerde “turur” biçimi daima ötümsüz ünlü taşırken, eklenmiş biçiminin ünlü-ünsüz uyumlarına göre çeşitli değişik biçimleri bulunmaktadır.”

5.1. Ad ve Ad Soylu Sözcükleri Yüklemeleme Göreviyle +Dİr/+DÜr Bildirme Eki

Bu ekle ilgili olarak Savran (2008: 165), Codex Cumanicus’tan örnek vererek *turur, turar, turru; tura, turdu* şekilleriyle karşımıza çıkan bildirme ekinin kaynağı olan *tur* ’un anlamının yalnız bir yardımcı fiil mi, yoksa sadece bir tasvir fiili mi olduğunun anlaşılmasına imkân vermeyecek şekilde zayıfladığını ifade eder. Karamanlıoğlu ise bu dönemde yardımcı fiilin, bildirme işlevinde kullanıldığını belirtir. Devamında ise “Bütün eserlerde *turur*’un eklenişini ve ünlü-ünsüz uyumlarına tâbi olarak kullanıldığı görülmektedir.” diye ifade eder. Aşağıda yer alan örneklerde *isim+dUr* yapısı değişik anlamsal işlevlerde kullanılmıştır.

Pekiştirme anlamı katmak için kullanılır:

Kertilik bizde yotur. CC 124,30

Tengri küçlü-dür dağı yaranguçludur. CC 124,32

“Tanrı güçlüdür ve insaflıdır.”

Anıñ canı astrı arı-dur CC-124,21 (Karamanlıoğlu, 1994: 152)

Kesinlik anlamı katmak için kullanılır:

Sançış bu kün-dür EH-122

Bi artında-dır EH-66B (Karamanlıoğlu, 1994: 152)

5.2. Fiil Çekimlerinde +DİR/+DUR Bildirme Ekinin Kullanımı

“-a-dır <-a-turur” Kıpçakçada hem şimdiki zaman hem gelecek zaman ifade eden geniş zaman eklerinden başka, iki şimdiki zaman şekli daha görülmektedir. Bunlardan biri duyulan geçmiş zaman ifade eden *-p-tır* şekli gibi *-a/-e* zarf-fiil şekline *-dır/-dir* (<turur) getirilmek suretiyle ile teşkil edilen *-a dır* şeklindedir. *Ala-dır-men, Kele-dir-seng, Okıya-dır, başkay-dırlar* (Karamanlıoğlu, 1994: 128) gibi örneklerde *-A+dır-* yapısı süreklilik anlamı katmak için kullanılmıştır.

Karamanlıoğlu, *-p tir:-p-tur <-p turur*: “-p zarf fiili şeklinin *tur-* yardımcı fiilinin geniş zaman şekli *turur* ve benzer hecenin düşmesi ile meydana gelen *-tur* bildirme eki ile kullanılması ile teşkil eden geçmiş zaman şeklinin hem *-p turur* ve hem *-ptur* şekline hem de *-tur*’da düşmüş olarak şekline rastlanıldığını belirtir. *-mış* ile birlikte “görülen değil işitilen şeyi haber vermek için” kullanılan yani duyulan geçmiş zamanı ifade eden bu şeklin diğer Kıpçakça gramerler gibi zarf fiillere “dır” eki getirilmesi “duraklamak ya da söze güzellik katmak için olduğunu ifade eder (1994: 149).

Küyüp turup tir min, İçip-tir sen, Kelip-tir biz, Bolup-tur (Karamanlıoğlu, 1994: 128) örneklerinde *-p-tir; -p-tur* yapısı kesinlik anlamı katmak için kullanılmıştır. Kesinlik anlamı ifade eden diğer örnekler ise şöyledir:

Cemaling bağı gülzari soluptur/ uzun ömrün dağı ahır boluptur. (solmuştur, olacaktır)

Ave kimning termesinde/yalgız konuptur Misiha... (konmuştur.) (Yılmaz, 1998: 49).

5.3. Birleşik Fiillerde Kullanımı

Kıpçak Türkçesinde *isim+yardımcı fiil* yapısında çok sayıda birleşik fiil bulunmaktadır. Süreklilik anlamı katmak için kullanılan bu yapıyla ilgili bazı örnekler şu şekildedir: *ték tur-, utru tur-, uyaò tur-* (Argunşah ve Yüksekaya Sağol, 2012: 347). *-a tur-, öre tur-, örü tur-* (Karamanlıoğlu, 1994:150). *Fiil+ zarf-fiil+ yardımcı fiil* kuruluşuna sahip olan örneklerde de süreklilik anlamını muhafaza ettiği görülmektedir: *burulup tur-, olturup tur-, susap tur-* (Argunşah ve Yüksekaya Sağol, 2012: 348).

6. ÇAĞATAY TÜRKÇESİ DÖNEMİNDE KULLANIM ŞEKLİ

6.1. Ad ve Ad Soylu Sözcükleri Yüklemeleme Göreviyle +DİR/+DUR Bildirme Eki

Çağatay Türkçesinde bildirme çekiminde her üç kişide de *+DİR* kullanılır. *İsim+ dur* yapısıyla kesinlik ve pekiştirme gibi anlamlar katmak için kullanılmıştır. Kesinlik anlamı katmak için kullanılan bazı örnekler şunlardır: *Biçare dur min*. “Biçareyim” (Savran, 2008:165). *Kırklançı fasl anıng beyanında turur kim şeri’atnıng ahkamı niçe kısmıze turur*. (Beyanındadır, hakkındadır) (Erbay, 1998:193). *Zalim durlar*. “Zalimdirler” (Eckmann 1996: 95), *çerAâi durur* (080’a/05), *telmiò durur* (054a/01), *mevâÿfdur* (054b/10), *tevdîèdür* (056a/09), *Muóammed turur* (056b/10), *meòkÿr turur* (058b/01), *yoú turur* (066b/10) (Akdemir, 2018: 144). Aşağıda yer alan örnekte ise pekiştirme anlamı katmak için kullanılmıştır:

Barmaàü hayret bilen kim la’l-i hÂndan içredür

Ol elif yanğhà durur kim fi’l-meâel cÂn içredür

Vahy nÂzil boldu yÂdöyd yÂrnıñ peyâamıdur

Kim âamım teskini maózyñ òÂürım ÂrÂmıdur (GS)

6.2. Fiil Çekimlerinde +DİR/+DUR Bildirme Ekinin Kullanımı

Bu dönemde sıkça kullanılan *tur-* fiili *-p* zarf-fiilinden sonra geçmiş zaman *-A* zarf-fiilinden sonra ise şimdiki zaman ifade etmiştir.

Harezmi Türkçesinde ortaya çıkan ve Kıpçak Türkçesinde de devam *-A* zarf-fiil ekinin *tur-* yardımcı fiilinin geniş zamanı olan *turur* ile birlikte oluşturdukları şimdiki zaman çekimi Çağatay Türkçesinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Ünlüyle biten fiil tabanlarına zarf-fiil eki *-A* yerine *-y* olarak gelmektedir. “tur-” fiiline gelen geniş zaman eki bazen düşmekte ve ekleşmeyle yapı *-yDUR* olmaktadır. *Tarta-dur-men* “çekiyorum”, “Kaça-dur “Kaçıyorsun.” (Argunşah ve Yüksekaya Sağol, 2012: 17).

A, -y+ dur+şahıs zamiri ile şimdiki zamanı teşkil eder:

Tekil 1.tapa dur min “buluyorum, bulurum”

2. tapa dur sin

3. tapa dur

Çokluk 1. tapa dur biz

2. tapa dur siz

3. tapa dur lar (Eckmann, 2003:105).

Anlık eylemin anlatımında kullanılır. [A, -y+ dur+şahıs]

Saharda bir kul sata durlar bu dem. “Şehirde şimdi bir kul satıyorlar.” (H 20r:11)

Alışılmış (her zaman yapılan) eylemlerin anlatımında kullanılır:

Bu yıl yılda dört biş navbat bisyâr tund kopadur. “Bu yıl yılda dört beş defa esiyor (kopuyor).” (B 291V:4)

Nadiren gelecek zamanda oluşacak eylemlerin anlatımında kullanılır:

‘Ubäydi darlığa härgiz dävÄ tapılmay dur, mägär ki bolàay anın dardıàa dävÄsindin. “Ubeydi’nin derdine deva bulunmayacak eğer derdine senden bir deva gelmezse.”

Kesinlik anlamı katmak için kullanılır [(X-)p+(dur/tur)+şahıs eki] kuruluşunda geçmiş zaman kipi oluşmuştur.

Körüptur min “Gördüm” (Eckmann, 2003: 106).

Digey ki gül-şen-i cennetde açılıptur gül

Kişi ki mey gülünü körse ol ‘iðÄr içre (NŞ)

IslÄóÀùàa muvÄfiú çün türki gÿy irdi Türkçe terci ‘i aytıptur (Türk, 1990: 42).

Tesirleri şimdi de devam eden tamamlanmamış bir hareketi bildiren geçmiş zaman ifadelerinde kullanılır. Şimdiki zamana işaret ettiği için de sık sık şimdiki zaman ile tercüme edilir:

Közüm nazarı tÄ ki yüzü nüzge tüşüptür, cÄn birle köñül ‘ışkıñ otı içre köyüptür. (Eckmann, 2003: 129-130).

-p+é(r)di (olumsuzda-mAy+dur+ é(r)dim, 3.çokluk şahıs:-maydurlar é(r)di yapısıyla öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi oluşmuştur. Henüz tamamlanmamış bir hareketten önce yer alan başka bir harekete işaret etmek için kullanılır:

Bu bir iş érdi, kim andın burun hiç pÄdşÄh úlmaydur érdi. “Bu (öyle) bir hareket idi ki bundan önce hiç (bir) padişah yapmamıştı.” (Eckmann, 2003: 131).

6.3. Birleşik Fiillerde Kullanımı

“tur-” fiilinin Çağatay Türkçesi döneminde kullanılışı çok yaygındır. Anlamsızlaşma ve genelleşme süreçlerini yaşadığı örnekler yanında; sözlük birimi olarak kendi anlamını koruduğu örnekler de karşımıza çıkmaktadır (Tamir ve Ercilasun 2020: 43). “tur-” fiili *ayakta durmak, bir yerde durmak, bir yerde ikamet etmek, yaşamak* gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Ne boldi zavq üçün gâr yolda turdum / säning birlän bir ikki harf urdum “Eğer zevk için yolda durdumsa / senin ile iki kelimecik konuştumsa ne olmuş?”. (Tamir ve Ercilasun 2020: 43).

Klasik Çağatay Türkçesinde süreklilik fiili, *tur-* yardımcı fiili ile de yapılmaktadır. Asıl fiile -A zarf-fiil eki getirilerek yapılır. Bodrogligeti, -A zarf fiilinin *tur* fiili ile beraber sürekli devam eden uzun süreli eylemlerin ifadesinde kullanıldığını aşağıdaki örneklere yer vererek belirtmiştir:

Boyniniñ terisi tepränä turàay.

Kündäki vaôifa ‘auÄsin käsmäyin dÄ ‘im berä turur (2001: 286)

Diğer örnekler ise şu şekildedir: *süre tururlar* (089b/11), *faòr úla turàan* (130a/04), *suàara turur* (142a/04) (Akdemir, 2018 :145).

Bu örnekte de süreklilik anlamı ile kullanıldığı tespit edilmiştir: *Anın künde arta turur bu bida* ' (artmaya devam etmektedir.) (Merhan, 2009: 104).

7. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİNDE KULLANIM ŞEKLİ

Eski Türkiye Türkçesinde *dur-* fiiliyle beraber, fiilin ek haline gelmiş *-dur*, *-dür* şekilleri de kullanılmıştır; *-durur* şekli nispeten fazladır. Eski Türkçede üçüncü şahısların *turur*, *tururlar* yardımcı fiili, batı Türkçesinde t-d değişmesi ile *durur*, *dururlar* şeklinde geçmiştir. Bu ekleşme eski Anadolu Türkçesinde başlamış fakat Osmanlıca'nın sonlarına kadar tamamlanamamış, böylece *durur*, *dururlar* fiilleri ekleşmiş şekillerinin yanında karışık olarak uzun zaman kullanılmıştır." (Ergin, 1997: 316). Aşağıda yer alan örnekte hem *+dUr* hem de *dUrUr* şeklini görmek mümkündür:

Adı Kırklardur velî göster kanı

Uş erenlerdür ki hayrân oldılar

Pes bu 'âlimler-durur dîn Alpleri

Taîri'nuñ hâs kulları bunlar-durur (Çavdar, 2018: 15).

7.1. Ad ve Ad Soylu Sözcükleri Yüklemeleme Göreviyle +Dİr/DUr Bildirme Eki

Bu dönemde *dUr-* fiiliyle beraber fiilin ek haline gelmiş *-dUr* şekilleri de kullanılmıştır; *dUrUr* şekli de nispeten fazladır. Değişik anlam fonksiyonlarıyla kullanılmıştır. Aşağıda yer alan örnekte pekiştirme anlamı katmıştır:

Yiri taglar etegidür sevâhil

Ki anda ola megârât u medahil (Altın, 2004: 12)

Huşendir arkası onun çü Sühan

Kılıç balçığı ider cildin insân (Altın, 2004: 12)

Aşağıdaki örneklerde iyelik eklerine gelerek kullanılmıştır ve pekiştirme anlamı katmıştır:

Bu keleş tesbiwüñdür xtd senüñ

Biri aslu biri fer>uñdur 'ayân

câni ol imâmuñ râmıdur (Yakut, 2007: 28)

Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış bir Kur 'an tercümesinde karşılaştırma sıfatı (*+rAk*) ile *+dUr* yapısının, anlamı pekiştirme göreviyle kullanıldığı tespit edilmiştir:

Görklürekdür. "Daha güzeldir."

Haklurakdur. "Daha haklıdır." (Delice, 1992: 33)

Belirsizlik anlamını pekiştirmek için kullanılır:

Te 'âlâ kargayupdur, biz dahi kargaruz, bellü bilgil, dediler sendenmi-dür

Bendenmi-dür; *Tangrı te 'âlâ bize bir batman ogul vermez, nedendür?* (Özçelik, 2005: 348)

İhtimal anlamını pekiştirmek için kullanılır:

Sanasın toprakdurur yâhud 'alaf (Şahin, 2009: 70).

Pekiştirme anlamı katmak için kullanılır:

s'Âuiya c'Âm-ı mürevvaü âun ki sulûan devridür

öüsrev-i 'Âdil şehinşeh mir sülman devridür (Ahmed-i Dâ-i Dîvânî)

Biri eymenlik biri ni 'met-durur

Biri âzâdi biri sıhhat-durur

Şol kişi kim fariğ u sıhhatdedür

Dünyede ol râahat u devletdedür (Bilgin, 1998: 49)

Kesinlik anlamı katmak için kullanılır:

Senün oğluñ diridür şanma ölü

Şimdi sulţān durur oğluñ bil bellü (YZ)

7.2. Fiil Çekimlerinde +Dİr/ +DUR Bildirme Ekinin Kullanımı

Eski Anadolu metinlerinde öğrenilen geçmiş zaman için kullanılan *-mİş* ve *(y)Up* eklerinin ardına getirilen *-dUr* ve *-dUrUr* ekleri ihtimal ve kesinlik kavramlarını vermek üzere kullanılmıştır (Şahin, 2009: 66).

Gülsevin, Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan *-(y)Up dur(ur)* ekinin, *-mİş* yani duyulan geçmiş zaman eki fonksiyonunda kullanıldığını belirtmiştir. Burada da önceden olmuş bitmiş bir fiilin söyleyen tarafından yeni görülmüş ya da fark edilmiş olduğunu belirtir ve aşağıdaki örneğe yer verir:

Direk üzre turur külli kemerler / ki harç olupdur aña nice zerler (Gülsevin, 1997: 84)

Tespit ettiğimiz örneklerde kesinlik, ihtimal ve pekiştirme anlamı katma işleviyle kullanılmıştır. Kesinlik anlamı katmak için kullanılan örneklerden bazıları şöyledir:

Bağlamışdur yolumu fışk u fücür

'ışkına olmışdurur pes dü cihĀn

Gör ne buyurmuşdurur ol Mustafa (Şahin, 2009: 66).

Ol yazılmışdur bitide belgölü

Ol bitidür bunlara gör ne kılu (YZ)

Getürüp Rab'dan selām eydür aña

Dağı altmış ay kalup-durur saña (YZ)

Kamu cānlarun cānı pes ol-durur

Heme yokları yokdan ol-durur (Özkan, 2002: 44)

İhtimal anlamı katmak için kullanılır:

DĀ'ıya dün geçdi yarın gelmeyüpdür hak bilür

Gün bugündür dime kim ve 'l bākiyā tu's s-sālihāt (Ahmed-i Dâ-î Dîvânı)

Pekiştirme anlamı katmak için kullanılır:

Meğer senün agan yok olupdur, yüregüne kaynar yağlar

Kuyulupdur, kara bagrun sarsılupdur (Özçelik, 2005: 177)

Şimdiki zaman görevinde kullanılan *-(y)A+tur+ur* yapısı ile süreklilik anlamı katmıştır:

Günde birin gid-e durur konşun sefer id-e durur

Ecel bir bir yud-a durur (Gülsevin ve Boz, 2004: 126)

Gelecek zaman eki olan *-IsAr* ile *+dUr* yapısının yer aldığı bu örnekte pekiştirme anlamı katmıştır:

Eytdi bir yıl yatisardur ol tamām

Bir yıldan şonra anı sulţān kılam (YZ)

İhtimal anlamı katmak için kullanılır:

Çu elden çıkacakdur gözünü aç/ bu dünyā sevgüsini yabana saç (Gülsevin, 1997: 104).

Gülsevin, öğrenilen geçmiş zaman *-mİş+dUr* yapısı ile ilgili önemli bir tespitte bulunmuştur. Öğrenilen geçmiş zamanın *+dUr* şeklinin bugün *-mİştİr* eki ile karşılanan fonksiyonu belirttiğini *+dUr* eki ile yapılan genişletilmelerde fiilin zamanının değişmediğini ifade eder ve şöyle devam eder:

“İlgili zaman içinde yapılan fiilin ‘belirliği’ kaybolur ve iki ayrı ihtimal ortaya çıkar. Fiilin ilgili zaman içinde ‘kesin olarak’ işlendiğini de ifade edebilir, ‘belki işlenmiş olabileceğini’ de gösterebilir. Ayrıca *-mİş* ekinin üzerine *+dUr* eklenince, fiilin yapılmasındaki ‘rivayet’ de ortadan kalkar.”

Devamında ise aşağıdaki örneğe yer verir:

Ki bostān içinde dirilmiş durur/ delim hoş öğütler virilmiş durur (Gülsevin, 1997: 84)

7.3. Birleşik Fiillerde Kullanımı

Bu dönemin en önemli eserlerinden olan Dede Korkut Kitabı'nda *tur-* fiili 124 kez geçmektedir (Akar, 2001: 1). “*tur-*” fiili oluşturduğu birleşik fiiller ile değişik anlamlarda kullanılmıştır. Aşağıda yer alan örnekte *ayağa kalkmak* anlamında kullanılmıştır:

Kalkubanı yerümden örü turdum (Özçelik, 2005: 706)

Fiilin “*ayağa kalkmak*” anlamıyla kullanılan bir diğer şekli ise *turı gel-* birleşik fiilinde görülür. Bu yapıda *tur-* fiili asıl görevi ve *ayağa kalkmak* anlamıyla *gel-* ise tasvir fiili olarak kullanılmıştır:

Ağlamagıla nesne mi olur? Turı gel yokarı! (Özçelik, 2005: 924).

8. OSMANLI TÜRKÇESİ DÖNEMİNDE KULLANIM ŞEKLİ

Osmanlı Türkçesi dönemi metinlerinde *durur* biçiminin yanı sıra yaygın olarak *+Dir/+DUr* biçimleriyle kullanılmıştır. Türkçenin tarihi metinlerinde sıkça karşımıza çıkan *turur*, *durur* biçimlerinin Osmanlı Türkçesi dönemlerinde kullanımı azalarak yerini *+Dir/+DUr* biçimlerine bırakmıştır. Kartallıoğlu, Eski Türkiye Türkçesinde daima yuvarlak ünlülü olan ekin (*+DUr*) ekinin sadece bir kelimedede düz şeklinin görüldüğünü belirtmiştir. XVII. yüzyılda ise Arap harfli metinlerde, ekin Eski Türkiye Türkçesi dönemindeki durumunu genellikle devam ettirdiğini, XVIII. yüzyılda ise geçiş safhasına yakın ama düzensizlik safhasında olduğunu ifade eder (Kartallıoğlu, 2011: 257-258).

8.1. Ad ve Ad Soylu Sözcükleri Yüklemleştirme Göreviyle *+Dir/+DUr* Bildirme Ekinin Kullanımı

Bu dönemde bildirme ekinin dudak uyumuna bağlanma süreci, ekin kullanım şeklinde belirleyici olmuştur. Zira Kartallıoğlu, XVIII. yüzyılın başındaki bazı eserlerde uyum oranı düşük olmasına rağmen, bu yüzyılın sonunda (*+DUr*) ekinin dudak uyumuna bağlanmış olduğunu belirtir. Yazar tarafından taranan hem Arap harfli metinlerde hem çeviri yazılı metinlerde bu durumun görüldüğünü ifade eder (2011: 261). XVI ve XVII. yüzyıla ait eserlerde dudak uyumuna bağlı olarak bazı eserlerde uyuma girdiği bazı eserlerde ise daima yuvarlak ünlülü olarak kullanıldığı görülmektedir. Kartallıoğlu'nun taradığı XVI yüzyıl eserlerinden biri olan *Müeyyessiret'ül- Ulûm'da* ek, daima yuvarlak ünlülüdür: *degüldür* (42/6), *fâildür* (43/9), *asan durur* (136/10) (2011: 255). Buna karşın yazarın incelediği diğer bir eser olan *Regola'da* ek, düz tabanlardan sonra %60 oranında dudak uyumuna bağlıdır: *senundur* (24), *değildir* (42) (2011: 255). Aşağıda yer alan ve değişik yüzyıllardan seçtiğimiz örneklerden ekin yapısal ve anlamsal işlevlerini görmek mümkündür.

Pekiştirme anlamı katmak için kullanılır:

Gülşen-i cennette bitmiş bir gülün vardır senin

Ol gül ucundan hezârân bülbülün vardır senin (Ahmet Paşa Dîvânı)

Mushafında hüsnünün cânâ hatun i'râbdur

Sûretün uşşâka câmi' kaşlarun mihrâbdur (Mihri Hatun Dîvânı)

Özüümü gonca dudağına benzedir derler

Bu sözü söylemeğe goncada dehân ola mı (Ahmet Paşa Dîvânı)

Abartma anlamı katmak için kullanılır:

Dağın ciğerde lâl-i bağ-ı firâkdır

Hal-ı ruhun benefşe-i gülzâr-ı şivedir (Hayâli Dîvânı)

Bilmemişler ki şeref hâsse-i zatındır

Ki eder pâyede tâ kürsî ile bahs u cedel (Nâili Dîvânı)

Âh kim gönlüm gözüm dâyim ki ol öyri dedür

anu niçün uân yudar dil hem döker bu didedür (Muhibbî Dîvânı)

Bu dönemde *-DUrUr* şekli de kullanılmaktadır. Kartallıoğlu, taradığı eserlerden *-DUrUr* şeklinin bir arkaik unsur olarak XVIII. yüzyılın ortalarına kadar kullanıldığını anlaşıldığını ve muhtemelen XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanımdan düştüğünü ifade eder ve aşağıdaki örneklere yer verir:

Mu 'allak durur (Râfi'ül-Gubÿş fi Fazâli'l Hubÿş)

Gündüz durur (Tuhfetü'l-İhvân Hediyeü's-Sıbyan) (2011: 258).

Kesinlik anlamı katmak için kullanılır:

ãóóbetine zÂhid ile vÂ'îoun aldanma kim

Gelmez anlardan riyâ ehlidurur illa riyâ (Muhibbî Dîvânı)

Kamu şekli 'afârît ü 'azâzîl

Ki bu künbed durur ol dîve menzil (FŞ)

Pekiştirme anlamı katmak için kullanılır:

Derdiz ki devâ şifte-i sıhhatimdir

Aşkız ki nihânhane-i sevdâda nihanız (Nailî Dîvânı)

Kulluğun saltanat berâberdir

Eşiğin kevn ile mekâna değer (Necatî Dîvânı)

Çeşm-i pür-hûnı ele hançer alaldan dostlar

Kasdı budur bagrum içre kanum içip kaneler (Muhubbî Dîvânı)

Abartma anlamı katmak için kullanılır:

Perde-i gül-gundur bâb-ı refî'inde şafak

Dest-i iclâlinde gerdûn âsumânı dest-mâl (Çeçen, 2008: 71)

Ey Fuzulî şêm 'veş mutlak açılmaz yanmadan

Tâblar kim sünbülünden rişte-i cânundadır. (Fuzûlî Dîvânı)

8.2. Fiil Çekimlerinde +Dİr/ +DUR Bildirme Ekinin Kullanımı

Tespit ettiğimiz örneklerde fiillerden sonra gelerek kesinlik ve ihtimal anlamı katmıştır.

Kesinlik anlamı katmak için kullanılır:

İtmedi itmeyiserdür kimseye 'Âlem vefâ

Lik dÂim eylemekdürür işi cevri ü cefâ (Muhibbî Dîvânı)

Necatî ey perî-çihre inen üftade olmuştur

Yüzünün rengi zerd olmuş gözünün yaşı kanlıdır. (Necatî Dîvânı)

Hengâm-ı heremde söylemişdir

Pîr oldığı demde söylemişdir (Şeyh Galip Dîvânı)

Ihtimal anlamı katmak için kullanılır:

Yolu ol hâre üzre âşikâre

Döşenmişdür ecel râhına kat kat (FŞ)

9. TÜRKİYE TÜRKÇESİ DÖNEMİNDE KULLANIM ŞEKLİ

Bildirme ekinin yapısal ve anlamsal işleviyle birçok görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan biri Zeynep Korkmaz'a aittir ve bildirme ekinin ad ve ad soylu sözcükleri yargı bildiren birer yüklem dönüştürdüğünü ifade etmektedir (2003: 726).

Doğan Aksan ise +Dİr ekli kullanımların işlevlerini, 'belirleme, saptama ve resmî açıklamalarda', 'olasılık ve tahmin belirtmede', 'geçmişte sürekli yaşanan bir olayı, bir durumu belirleme', 'gereklik anlamı pekiştirilmesi', 'geçmişte yapılmış olması gereken bir işi belirtme, bir beklentiyi dile getirme' şeklinde belirtmiştir (2003:96-97). Kılıçoğlu, +Dİr/DUR ekiyle ilgili olarak, "-dir" 3. şahısta muhakkak

ki çok, hem de pek çok kullanılır. 3. şahısta bütün kelime sınıflarına gelerek, hem “kat’î haber” vermenin kesinliğini, hem de anlamdan kayarak, “kuvvetli ihtimal”i “muzari” ile birlikte anlatılır şeklinde belirtmiştir (1953).

Savran ise Türkiye Türkçesinde kullanılan hanidir, kaçtır, nicedir kelimeleri belirsiz ama uzun bir zamanı ifade ederek zarf tümleci göreviyle cümle dizilişine katılmış olduklarını ve bu kelimeler soru kelimesi olan kelimelere ‘+Dİr’ bildirme ekinin getirilmesiyle belirsizlik kazandırmış yapılar olduğunu belirtir. Aşağıda yer alan örneklerle bu görüşünü destekler: *Hanidir onu görmedik.*

Nicedir ona rastlayamadım (Savran, 2008: 175).

9.1. Ad ve Ad Soylu Sözcükleri Yükleme Göreviyle +Dİr/+DÜr Bildirme Eki

Bildirme eki olan +Dİr/+DÜr, +DİrlAr/+DÜrlAr ad cümlelerine kesinlik anlamı katmaktadır:

Kin, doğrusu, çirkin bir duygudur, elimizden geldikçe ondan kaçınmalıyız (Ataç, 2008: 34).

Orası bir sulak vaha boğazıdır, altından süzme zeytinyağı renginde, elinizi sürseniz bulaşacağını sandığınız parlak, koyu bir çay akar (Karay, 2016: 85).

+Dİr/+Dür bildirme eki: gün, ay, hafta, yıl gibi zaman gösteren adların teklik ya da çokluk biçimleri üzerine gelerek ..... zamandan beri” anlamıyla zarflar türetir:

-Temiz Hanım tam üç gündür rahatsız da.....

Çoktandır hikâye yazmamıştı.

Günlerdir içinde bir üzüntü duyuyordu. (Korkmaz, 2003: 728)

Bir olayın kaç kez tekrarlandığı anlatılır: *İkidir geliyorum yoksun. Üçtür arıyorum bulamıyorum.*

Bir sıfatıyla kurulan bir sıfat tamlaması üzerine +Dİr/+Dür bildirme ekinin getirilmesiyle oluşan yapıların, cümlede özne ya da nesne olarak kullanımlarında bildirme ekinin özne ya da nesneye abartı, pekiştirme, kuvvetlendirme anlamları kazandırdığı görülmektedir.

Bir dedikodudur dolaşıyor.

Bir beğenidir tutturmuşlar.

Bir alkıştıır kopuyor (Torun, 2003 :119).

Ediskun, +Dİr/+Dür bildirme ekiyle oluşan zaman zarflarını, zaman bildiren sıfat tamlamalarından ya da başka kelimelerden türediğini ve bu yapıdaki zaman zarflarının geçmiş bir zamandan başlayıp sözün söylediği ana kadar geçen süreyi belirttiğini ifade etmiştir ve şu örneğe yer vermiştir (1996: 274):

Epey zamandır görünmüyorsun.

Aşağıda yer alan örneklerde eylemin ne zamandan beri başladığı belirsizdir ve bu belirsizlik bildirme ekiyle pekiştirilmiştir:

Evin içinde ne zamandır uyuyan biri varmış da uyandırmamak istermişçesine, ayaklarının ucuna basarak oradan oraya dolaşıp duruyordu (Ahmet Haşim, 1999: 35).

Kaç zamandır gizlenmiş bir öfke varmış demek içinde (Ağaoğlu, 1996: 138).

9.2. Fiil Çekimlerinde +Dİr/+DÜr Bildirme Ekinin Kullanımı

Ekin fiil çekimlerinde kullanımını Ergin şu şekilde tanımlar:

“İsim fiilin ek halindeki şimdiki zamanının teklik üçüncü şahısındaki –dır, -dir, -dur, -dür, -tır, -tir, -tur, -tür eki fiil çekimlerine katılmakta böylece onları arka arkaya iki çekim eki almış bir birleşik çekim durumuna sokmaktadır. Bu ek fiil kiplerinin tüm şahıslarına değil, çeşitli kiplerin bir kısım şahıslarına getirilir. Fiillerde kuvvetlendirme eki diye geçen bu ekle yapılan şekillerin isim fiilinin şimdiki zamanı ile kurulan birleşik çekimden başka bir şey değildir. Ekin şimdiki zaman, kuvvetlendirme ve ihtimal olarak üç anlamı vardır. Çok defa bu üç fonksiyonu birbirine karışmış bulunur. Asıl fonksiyonu olan şimdiki zamana naklederken de bilhassa kuvvetlendirme ve ihtimal ifadesini ortaya koymakta, böylece bu birleşik çekimi zaman çekiminden çok, şekil çekimi haline sokmaktadır. Onun için bu birleşik çekime kuvvetlendirme ve ihtimal adını veriyoruz.” (Ergin, 1997: 330).

Banguoğlu ise bu ekle ilgili bilgileri *Çevrik Kipler* başlığı altında sunmaktadır. Banguoğlu, çekimli fiiller dışında bitmiş fiil karakterinde zamana bağlı bazı fiil şekillerinin var olduğunu belirtir. Bunlardan göze çarpan ve çok kullanılanları farklı bir anlatım getirmiş olmaktan ziyade bir kip için *Çevrik Söz* niteliği taşıdığını ve yazı dilimizde yaygın bir şekilde ana zamanları karşılamak üzere kullanılan üç şeklinin dikkat çektiğini ifade ederek şu örneklere yer verir:

1. *İçişleri Bakanı dün Ankara'dan şehrimize gelmiştir.*
2. *Marmara Bölgesinde şiddetli Rodos fırtınası hüküm sürmektedir.*
3. *İşçi ikramiyelerinin dağıtımına pazartesi günü başlanacaktır (2007: 451).*

Banguoğlu, Gerçekte verdiği örneklerde yer alan fiil çekimlerinin geçmiş, *geldi, gittiler*, şimdiki zaman, *sürüyor, çalışıyorlar*, gelecek zaman, *başlanacak ve kalacaklar* anlamında olduğunu ve bunların *çevrik kipler* olduğunu belirtir (2007: 452).

Aşağıda yer alan örneklerde beklenti ve tahmin anlamı katmak için kullanılmıştır:

Bütün olan ve bitenleri duymuşsunuzdur.

Hava kararmadan döneceklerdir.

Yaptığınız işi seviyorsunuzdur.

10. SONUÇ

“tur-” fiiliyle “-ur” geniş zaman ekinin bir araya gelmesinden oluşan bu yapı *Eski Türkçe* döneminden başlayarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Bildirme koşacı veya koşaç terimlerinin de kullanıldığı bu ek, Orhun metinlerinde *erür* (-dır) şeklinde isimlere gelerek yüklemleştirme göreviyle kullanılmıştır. Bu dönemde *-tur* şekli görülmemektedir. Uygur Dönemi metinlerinde ise yardımcı fiil olarak kullanılmaya başlanmıştır. Eski Türkçe Döneminde kesinlik anlamı katmak ve mevcut olma anlamının dışında pekiştirme göreviyle de kullanılmıştır. *Karahanlı Türkçesi* metinlerinde *tur-* fiili bildirme işlevinden çok, genellikle zarf fiille genişletilmiş yapılara gelerek birleşik fiil oluşturur. Bu dönemde süreklilik anlamı katan birleşik fiillerde kullanımı dikkat çekicidir. *Kıpçak Türkçesi* metinlerinde yardımcı fiil ve tasvir fiili kullanımı yanında hece yutulması sonucu ekleşerek şimdiki zaman ve geçmiş zaman çekimlerinde kullanılmıştır. *-tur* fiilinin *-p* zarf-fiil ve şahıs zamirleri ile belirli geçmiş zaman anlamında kullanımı Harezmi dönemi metinlerinde yaygındır. *Eski Anadolu Türkçesi* döneminde hem isimleri yüklemleştirme hem de zaman ekleri üzerine gelerek kesinlik, ihtimal ve pekiştirme anlamları vermiştir. Üçüncü şahıslarda ekleşme Eski Anadolu Türkçesinde başlamıştır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *-miş* ve *(-y) Up -dur(ur)* eki öğrenilen geçmiş zaman fonksiyonuyla kullanılmıştır. Özellikle *-miş+dur* ekiyle anlamsal olarak fiilin o zaman içinde kesin olarak gerçekleştiği ya da gerçekleşmiş olma ihtimali ortaya çıkar. *Osmanlı Türkçesi* döneminde *-durur* biçiminin yanı sıra yaygın olarak *-dır/-dür* biçimleriyle kullanılmıştır. Ekin dudak uyumuna bağlı olarak dönemin sonuna doğru uyuma girdiği görülmektedir. Bu dönemde *dUrUr* şeklinin kullanımı nispeten fazladır ve değişik anlam fonksiyonlarıyla kullanılmıştır. Genel olarak *+Dİr/+DUR* bildirme ekinin yapısal ve anlamsal fonksiyonlarını ise şöyle sıralayabiliriz: Çekimli fiillerin üzerine gelerek cümleye pekiştirme, ihtimal ve kesinlik anlamı katar. Bir sıfatıyla oluşturulan sıfat tamlamalarının üzerine bildirme ekinin gelmesiyle öznedeye veya nesnede aşırılık, kesinlik ve pekiştirilme gibi anlamlar oluşturmaktadır. Bazı soru kelimeleriyle beraber kullanımında belirsizlik anlamı ifade etmektedir. Tasviri fiillerde; bulunmak, durmak, ayakta durmak ve yaşamak gibi anlamların yanı sıra fiilin bildirdiği hareketin geçmişte başlamış ve bitmiş olmasına rağmen tesirinin hala devam ettiğini ifade etmek için kullanılır yani belli bir süreç ifade etmektedir. Bildirme ekinin zaman zarfı olarak kullanıldığı yapılarda süreç ifade etmesi, aslında bildirme ekinin bünyesinde var olan süreklilik işleviyle alakalıdır. Bildirme ekinin aslını oluşturan *tur-* fiilinin tasvir fiili olarak kullanımında süreklilik ifade etmesi de bunun göstergelerinden biridir. Zaman zarflarına gelerek bir işin ne zamandan beridir yapılmakta olduğunu belirtir. Eklendiği yüklem olumluluk veya olumsuzluk anlamı verir. *+Dİr/+DUR* ekinin çıkma durum ekine gelmesiyle oluşan zaman zarflarında, ekin anlamını kuvvetlendirme işlevini yüklenir.

11. KISALTMALAR

Kitap Kısaltmaları

CC: Codex Commanicus

EH: Kitabü'l- İdrâk li-Lisâni'l Etrak

NF: Nechü'l Feradis

NŞ: Nevâdirü's Şebâb

GS: Garâibü's- Sağir

FŞ: Ferhad ile Şirin

YZ: Yusuf ile Züleyha

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, A. (1996). *Bir Düşün Gecesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Ahmet Haşim. (1999). *Bütün Eserleri II* (Haz. İnci Enginün-Zeynep Kerman). İstanbul: Dergâh Yay.
- Ak, C. (2006). *Muhibbî Dîvânı*. Trabzon: Trabzon Valiliği Yay.
- Gabain, A. Von. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- Akar, A. (2001). "Dede Korkut Kitabı'nda tur-fîli". *Turkish Studies*, Volume 3/1, 1-4.
- Akdemir, Y. (2018). *Çağatayca Kâside-i Bürde Şerhi (Metin-Çeviri)*. Ankara: Maya Yay.
- Aksan, D. (2003). *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını*. Ankara: Bilgi Yay.
- Altın, M. (2004). "Eski Metinlerde Bir Semantik İnceleme Örneği: Hikmet-nâme" *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7: 113-126.
- Arat, R. R. (1951). *Edip Ahmed b. Mahmud Yüknêkî, Atabet'ül Hakayık*. İstanbul: Ateş Basımevi
- Arat, R. R. (1986). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: TDK Yay.
- Arat, R. R. (2007). *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: TDK Yay.
- Argunşah, M. & Yüksekaya Sağol.G. (2012). *Karahanlıca Harezmece Kıpçakça Dersleri*. İstanbul: Kesit Yay.
- Arı, N. (2010). *Harezme Türkçesinde Birleşik Fiiller ve Durum Ekli Tamlayıcıları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Arslan, M. (2007). *Mihri Hâtun Dîvânı*. Ankara: Amasya Valiliği Yay.
- Ata, A. (2007). *Kıyasü'l-Enbiyâ Giriş, Metin, Tıpkı Basım*. Ankara: TDK Yay.
- Ataç, N. (2008). *Karalama Defteri/Ararken*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- Bodrogligeti, A. J. E. (2001). Erişim adresi: <https://altaica.ru/LIBRARY/Bodrogligeti-2001-Chagatay.pdf>.
- Çavdar, E. (2018). *Garip-Nâme'nin Grameri-İsim*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Çeçen, H. (2008). *Fıtnat Hanım, Hayatı, Sanatı ve Divanı*. Ankara: Bizim Büro Yay.
- Delice, H.İ. (1992). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Bir Kur'an Tercümesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Eckmann, J. (1996). *Harezme, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar* (Haz.Osman Fikri Sertkaya). Ankara: TDK Yay.
- Eckmann, J. (2003). *Çağatayca El Kitabı* (Çev. Günay Karaağaç). Ankara: Akçağ Yay.
- Ediskun, H. (1996). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bilgin, A. (2008). *Terceme-i Pendnâme-i Attâr*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

- Ercilasun, A.B. (1984). *Kutadgu Bilig Grameri (fiil)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yay.
- Ercilasun, A.B. (2008). *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Erdi S. & Yurteser S.T. (2005). *Dîvânü Lugâti-Türk*. İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Ergin, M. (1997). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yay.
- Gülsevin G. & Boz E. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: TDK Yay.
- Hacıeminoğlu, N. (2008). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- Mutlu, H. K. (2007). “Tur- Yardımcı Fiilinin Kullanımı Hakkında”. *Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1, 103-110.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- Karay, R. H. (2016). *Gurbet Hikâyeleri ve Yer Altında Dünya Var*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Kartallıoğlu, Y. (2011). *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)*. Ankara: TDK Yay.
- Kılıçoğlu, V. (1953). “(-dir) Eki Meselesi” *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi Yay.*, c.II, Ankara: TDK Yay.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yay.
- Korkmaz, Z. (2010). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Küçük, M. (2010). “Tarihi Türk Lehçelerinden Türkiye Türkçesine -Dır/-Dur Eki ve İşlevleri”. *Türk Bilig*, 2010/19: 59-75.
- Lâmiî Çelebi (2017), *Ferhâd ile Şirin*, (Haz. Hasan Ali Eser) Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55974,ferhad-ile-sirinpdf.pdf?0>
- Levend, A. S. (1966). *Ali Şir Nevâî II. Cilt-Divanlar*. Ankara: TTK Basımevi.
- Merhan, A. (2009). “Atabetü'l-Hakayık'ta Birleşik Eylemler”. *Türk Bilig*, Bahar/ 49: 101-112.
- Mahmud b. A. (1956). *Nehcü'l Feradis I*. Tıpkıbasımlar Dizisi, Ankara: TTK Yay.
- İpekten, H. (1990). *Nâîli Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Özçelik, S. (2005). *Dede Korkut, Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özçelik, S. (2010). *Eski Türkçe (Kök Türkçe)*. Ankara: Bizim Büro Basım Yay.
- Özkan, A. (2002) *Ahmed-i Dâî'nin Tefsir Tercümesi'nin Manzum Mukaddimesi ve Dil Özellikleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Özmen, M. (2001). *Ahmed-i Dâî Dîvânı*. Ankara: TDK Yay.
- Savran, H. (2008). “Türkçede “+DIR Bildirme Eki ve “+DIR Bildirme Ekiyle Yapılan Belirsizlik Kelimeleri”. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14: 163-185.
- Şahin, H. (2009). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Tamir N.& Ercilasun A.B. (2020). “Çağataycadan Özbekçeye Gramerleşme (tur- ve yat- Yardımcı Fiillerinde)”. *Dil Araştırmaları*, Bahar 26: 37-51.
- Taş, İ. (2010), *Şeyyad Hamza Yusuf ve Zeliha*, Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-199893/seyyad-hamza-yusuf-ve-zeliha>.
- Tarlan, A. N. (1992). *Ahmet Paşa Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Tarlan, A. N. (1992). *Hayâli Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Tarlan, A. N. (1992). *Necâti Beg Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Torun, Y. (2003). “+Dir/Dur Bildirme Ekiyle Oluşturulan Bazı Yapıların Cümledeki Kullanımları Üzerine”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 51(1): 111-122.

- Türk, V. (1990). *Mecalisü'n Nefais Metin- İnceleme Cilt I*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Vardar, B. (1998). *Açıklamalı Dil Bilim Terimler Sözlüğü*. İstanbul: ABC Kitapevi.
- Yakut, S. (2007). *Garipnâme'de Ekler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Yılmaz, H. (1998). *Kuzey (Kıpçak) Grubu Türk Şivelerinde Zarf-Fiiller*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.